

ELSA KUKK – in memoriam

Reijo Simson*, Toivo Univer

*Eesti Maaviljeluse Instituut, Teaduse 13, 75501 Saku;
e-post: reijo.simson@eria.ee

Tänavu sügisel oleks saanud tunnustatud aiandusteadlane Elsa Kukk tähistada 90. sünnipäeva, kuid kahjuks läks teisiti. Ta lahkus 8. aprillil 2012 igaviku teele. Elsa Kuke panus Eesti aiandusteadusesse ja -kultuuri on väljapaistvalt suur.

Elutee

Elsa (õieti Ella-Melanie) Kukk sündis 20. oktoobril 1922. aastal Avinurme vallas Ulvi külas väike-
talupidaja perekonnas. Tema suguvõsa kohta lisame, et onu Elmar Ōun (1913–1997) oli tuntud aednik ja tegev aianduses mitmes valdkonnas. Aastail 1929–1935 õppis E. Kukk Ulvi Algkoolis, 1941–1943 Vahi Aiama-

janduskoolis, 1943–1945 Türi Aiandustehnikumis ning 1945–1950 Tartu Riikliku Ülikooli põllumajandusteaduskonnas. 1950. aastal agronoomia eriala 70 lõpetanu hulgas oli palju hilisemaid väljapaistvaid inimesi: Ülo Oll, Ervin Talpsepp, Arnold Piho, Heino Kärblane, Vilmar Kruus, Jaan Liiv, Aksel Turp, Harald Männik jt. 1950. aastal asus E. Kukk tööle Tartu linna heakorraldus- ja aednikuna, aasta hiljem aga ülikooli taimekasvatuse kateedris katsetehnikuna. Nagu tollal tavaks, pidid kateedrisse tööle jäänud noored ka praktikume andma, kuid Elsa Kukele ei olnud see meelepärane, eriti kui tuli juhendada endast aasta nooremaid üliõpilasi. Ta astus aspirantuuri. Õnneliku juhuse tahtel sai E. Kukk aspirandikoha ENSV TA Põllumajanduse Instituudi Polli filiaali. Juhendajaks määrati dr Aleksander Siimon ning kaasjuhendajaks akadeemik Johan Eichfeld. ENSV TA aspirant oli E. Kukk aastail 1951–1954 ja kandidaadi väitekirja valmis 1956. a. Kaitsmine oli 1957 ja samal aastal sai E. Kukest põllumajandusteaduse kandidaat. Kuni 1963. aastani töötas E. Kukk Pollis nooremteadurina. Seejärel asus ta elama Põhja-Eestisse ja uueks töökohaks sai instituudi keskus Saku, kus töötas 1963–1990 (1969. a-ni instituudi puuviljanduse osakonnas, edaspidi ökonomika osakonnas). 1978. aastast sajandivahetuseni oli Lahemaa Rahvusparki aianduskonsultant. 1990. aastail oli ajalehe Aed konsultant ja püsiautor.

Panus põllumajandusteadusse ja Lahemaa Rahvusparki arendamisse

Elu viis ta kokku aiandusteaduse suurmehe prof dr Aleksander Siimoniga. Valminud kandidaadi väitekirja oli täiesti omanäoline ja mahukas uurimus. Väitekirja eksperimentaalosa jaoks kogus ta andmeid Teaduste Akadeemia Tallinna Eksperimentaalbaasi ja Polli filiaali aedadest. Töö sai pealkirjaks 'Õunapuu õiealgmete tekkimine ja diferentseerumine Eesti NSV kasvutingimustes', maht 199 lk. Uurimistöõ tehti tollaegse standardisortimendi 16 õunapuusordiga aastatel 1952–1955. Ilmnes, et õunapuu õiealgmete diferentseerumine algab Eestis 70–100 päeva pärast pungade puhkemist, s.o juuni viimasel dekaadil, ning vältab augusti keskpaigani. Lisaks uuris ta mitmesuguste agrotehniliste võtete mõju õunapuu õiealgmete tekkele ja puude saagikusele. Leiti õunapuude bioloogias oluline seaduspärasus, millele toetuvad saagi reguleerimise ja suurendamise võtete nagu väetamine ja võralõikus ka tänapäeval. E. Kukk hindas oma meenutustes väga tollaegse ENSV TA Taimekasvatuse Instituudi direktori Vladimir Dušetškini (1907–1977) abi dissertatsiooni autoreferaadi tõlkimisel. V. Dušetškini rääkis küll vene keelt, kuid oli väga mõistev ning sai aru, et paljud Eesti teadlased vene keelt heal tasemel ei oska.

Nooremteadurina süüvis E. Kukk puuviljaaedade agrotehnika uurimisse. Pearõhk oli viljapuude väetamisel, reavahede hooldamisel ja viljapuude võra kujundamisel. Pollist lahkumise järel hakkas ta tegelema põllumajandusökonomikaga ning sai puuviljanduse valdkonnas silmapaistvaks asjatundjaks. E. Kukk koostas paljude aastate jooksul aiandusmajandite puuviljatootmise majandusanalüüsi ja aruandeid ning käis neid esitamas Üleliidulises Keskinstituudis Mitšurinskis. E. Kukk on meenutanud, et keegi olevat talle seal öelnud, et kellele neid kirjatöid ikka vaja on. E. Kukk tegi kõike, olenemata edasisest saatusest, temale omase täpsuse ja pühendumisega.

1971. aastal loodi Lahemaa Rahvuspark. 1970. aastate lõpul Lahemaa külastades kuulis ta vestlusest, et plaanis on hakata taastama mõisaaeda. E. Kukk võttis selle koorma enda kanda. Järgmise viie aasta jooksul tegi ta suure töö: tutvus mõisaegse aiaplaaniga, selgitas välja tollaegse viljapuude sortimendi ja hakkas sihipäraselt koguma viljapuude vanade sortide paljundusmaterjali. Mitmed kolleegid Sakust ja Pollist olid talle lahkesti abiks. Elsa Kukk rääkis haaravalt vanade viljapuude kogumisest. Kõik puude valdajad andsid meeleldi vanade sortide säilitamiseks pookoksi. Esimesed puud istutati Palmse mõisa aeda 1983. aastal: 35 nimetust õunapuid ja pirnipuid 12 (kõik polnud sordid). Edaspidi lisandus veel 72 õuna- ja 31 pirnivormi. Käredad

1984/1985. ja 1986/1987. a talved olid tõsine proovikivi, kuid kollektsioon säilis.

Viljapuuaiaid vanade sortidega rajati ka C. R. Jakobsoni talumuseumisse ja Sagadi mõisas. Katki jäi Lääne-Eestist ja Saaremaalt kogutud viljapuuvormidega aia rajamine Matsalusse. Osa neist kogutud pirnivormidest istutati Polli kollektsiooni. Kahjuks jäi Palmse mõisa aeda kogutud kollektsiooni uurimine pooleli, mistõttu lõplikku hinnangut kogutule ei ole suudetud anda. Õunapuude hulgas on nii tuntud, tundmatuid sorte ja ilmselt ka seemikuid. Hulk puud on rahvapäraste nimetustega. Kõik need väärivad säilitamist. Loodeti leida häid ja vastupidavaid pirnisorte. Siiski kipub nii olema, et enamikul pirnivormidel (ka sortidel) on mõni oluline puudus (väike vili, halb säilivus või nõrk talvekindlus). Perspektiivsena kirjeldatud 'Saunapirn' on suvipirn lühikese tarbimisperioodiga. Puu kasvas ja kandis Palmse vilja ka 2010. a. E. Kukk külastas Palmset mäletamist mööda 2008. a ja oli väga rahul, et tema istutatud puud on kenasti vastu pidanud. Kollektsioon vajaks siiski põhjalikku läbiuurimist ja hindamist. Vanad viljapuud (sordid ja seemikud) on elav geneetiline ressurss ja 'nende esmane väärtus on see, et nad meil üldse olemas on' (Kukk, 1991). Sama põhimõtte on maksev ka teiste kultuuride puhul. Viljapuude vanade sortide kogumisel tekkis E. Kukul kontakt paljude aia-apidajatega. 1990. aastail oli tal kirjavahetus pirihiivilise Bernhard Talgiga Saaremaalt Rahuste külast. E. Kukk saatis talle postiga pookoksi ja käis hiljem aeda korduvalt vaatamas. Elsa Kukk rääkis pilmist, mille ta Sakust oli leidnud, hilisem nimi 'Saku pirn' või 'Elsa'. 'Saku pirn' on pärit Sakust eraaiast, mille omanik sordinime ei teadnud. B. Talgi kollektsioonis on see olemas. Nüüd hooldab ja täiendab kogu tütar Maive Sepp. 'Saku pirn' olevat hea sügissort, kuid teiste hinnagul on see väga sarnane A. Kurvitsa 'Eesti pirniga' ('Kurvitsa 12'), mis on teadupärast dessertpirn, kuid Mandri-Eestis kasvatamiseks liiga talveõrn. Lõu lahe äärne ala on tõesti soodne piirkond pirkasvatuseks ning seal kasvavad ja kannavad hästi isegi sellised sordid nagu 'Clapp's Favourite' ('Clappi lemmik'), 'Bonne Louise d'Avranches' ('Hea Luise') ja 'Esperine'. Praegusel ajal on pirkasvatuse perspektiivne ka mandril, kuigi talipirnisoridest on suur puudus (ainult 'Belorusskaja pozdnjaja' on laiemalt levinud) ja sügispirnid säilivad pahatihti lühemat aega. Teame, et pirkasvatuse entusiaste on, ja loodame, et neid tuleb juurde. E. Kuke tähelepanuta ei jäänud ka kohalikud ploomi- ja kirsivormid. Tema osutas tähelepanu oma juurtele ploomile 'Märjamaa', mis on võetud soovitus-sortimenti. Palmse mõisa viljapuude kollektsiooni kohta on E. Kukk avaldanud artikli ajakirjas Sotsialistlik Põllumajandus nr 20, 1985 ja Maakodu nr 11, 1991 ning ülevaate vanadest viljapuudest kogumikus 'Aiandus ja mesindus', 1990.

Töö aiandusvaldkonna populariseerijana

Elsa Kukk oli aiandusteabe väga viljakas edastaja. Teda iseloomustas täpne, ladus ja haarav sõnakasutus. Nähta-

vasti esimene suurem laiemale üldsusele suunatud kirjatöö oli peatükk 'Puuviljaaia hooldamine' 'Aianduse käsiraamatus' (esmatrükk 1955, 1956, autorite kollektiiv, toimetaja A. Siimon). Sama valdkonna kohta avaldas ta Polli-perioodil peatüki ka raamatus 'Puuvilja- ja marjaaia agrotehnika' (1961). Sakus innustas teda jälle sulge haarama instituudi ökonomika osakonna juhataja Gennadi Kurss, kes soovitas tal teadmisi ka teistele edasi anda. Ilmus ridamisi häid aiandusraamatuid: 'Nõuandeid puuviljakasvatajale' (1970), 'Maaelaniku koduaed ja selle majandamine' (1977, 1985 uustrükk 'Maaelaniku koduaed'), mahukas käsitlus 'Viljapuude lõikamine koduaias' (1982, menukas trükis, millel oli lausa neli retsensenti: J. Palk, E. Haak, J. Parksepp ja L. Ilus). Viljaka loomeperioodi lõpetavad 'Aastaring koduaias' (1993) ja 'Meie koduaia kalender' (1995). Artikleid mitmesugustes väljaannetes on ilmunud umbkaudu 100. Teadusartikleid leiab Eesti Maaviljeluse ja Maaparanduse Teadusliku Instituudi teaduslike tööde kogumikest, nt XL (1977) 'Puuvilja- ja marjakasvatuse Harju rajoonis ning Tallinnas'.

Töö ja selle aegumatus

Tööd ei tehta mitte selleks, et see kestaks läbi aegade, vaid ikka selleks, et seda on vaja teha just nüüd ja praegu. Siiski on palju näiteid, et mingi ajal vajaliku töö väärtus kestab kaua, veel aastaid. Elsa Kuke elutöö tõestab seda väidet. Uurides õunapuu õiealgete eristumist 1950. aastail, näitas ta selles bioloogilist seaduspära. Osa uuritud sorte me enam ei kasvata, kuid mõned neist on praeguseni väga populaarsed. Kirjutades köitvaid aiandusraamatuid, olid need nii hädavajalikud tol ajal, kuid pole ka nüüd pelgalt ajalooramatud. Vanade viljapuusortide kogumine oli väga tarvilik ettevõtmine. Oleks tore, kui Palmse mõisa aias vanade viljapuusortide uurimine jätkuks. Puud elavad õnneks üle aegade.

Elsa Kukk isiksusena ja teadlasena oli kindlasti üks väljapaistvamaid persoone Eesti aiandusteades. Teda võib pidada sädeinimeseks. Ta jagas aianduse sädet paljudele. Väga siirad olid vestlused temaga aianduse arenguloost. Eesti aiandushuvilised jäävad kauaks mäletama Elsa Kuke teadlasena, aianduse populariseerijana ja siira abivalmis inimesena.

Autorid tänavad Maive Seppa ja Helle Jõgevat hindamatu abi eest.

Kasutatud kirjandus

- Eesti Aianduse Biograafiline Leksikon (EABL) (koostaja N. Tammoja). Eesti Entsüklopeediakirjastus, Tallinn, 1998, 158 lk.
- Eesti Maaviljeluse Instituut 1946–2006 (koostaja A. Kallas). Saku, 2006, 205 lk.
- Kask, K. 1997. Elsa Kukk – 75. – Agraarteadus, VIII, 4, 364.
- Kukk, E. 1991. Kuidas on näidanud end vanad viljapuusordid. – Maakodu 11, 20–22.
- Kuum, J. 1987. Ella Kukk – 60. – Aiandus ja mesindus (koostaja J. Kuum). Valgus, Tallinn, 114–115.